

Вікторія Мущинська

Санкт-Петербурзький державний університет

УКРАЇНІСТИКА НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ СПБДУ

У 1835 р. за Статутом Петербурзького університету була створена кафедра історії та літератури слов'янських мов. Завданням кафедри було вивчення мов, діалектів, етнографії, історії, літератури і палеографії зарубіжних слов'янських народів. У викладанні і дослідженні переважав історичний підхід до мови [11, с. 16].

З 1944 р. основним напрямом у роботі кафедри стало вивчення сучасних слов'янських мов, літератур і культур, опановування живими мовами, теорією, критикою і практикою перекладу. Цей напрям формувався під час діяльності таких видатних славістів, як акад. Н. С. Державін, проф. Е. А. Якубінська-Лемберг, К. А. Копержинський, Б. О. Ларін, Ю. С. Маслов, П. А. Дмитрієв, Г. І. Сафронов та ін. [13, с. 267-268].

Відомості про викладання української мови на філологічному факультеті дуже мізерні. Так, за спогадами М. О. Тарасової, доц. кафедри російської мови, відомо, що в 50-і роки українську мову викладали як обов'язковий предмет на першому та другому курсах відділення «російська мова і література». Студенти-русисти повинні були вивчати одну східнослов'янську, одну південнослов'янську і одну західнослов'янську мову. Основною метою цих занять було вивчення мови як системи. Розглядалися такі аспекти: місце української мови серед інших слов'янських мов, питання історії та граматики української мови в зіставленні з російською, читання і переклад. Вів ці заняття Борис Васильович Братусь [14, с. 346].

У 60-і роки українську мову студентам-славістам першого курсу викладав Вадим Олексійович Фесенко [15, с. 647]. В основному це були практичні заняття, на яких читали, перекладали художні тексти, і при цьому певну увагу приділяли граматиці. Спеціальні навчальні посібники з української мови були відсутні. Більшість викладачів старшого покоління, що самі вчилися колись на філологічному факультеті ЛДУ, згадують ці заняття з великою теплотою (з особистих бесід автора статті з д. філол. н. Д. М. Поцепнею, доц. О. І. Трофімкіною та ін.).

Відродження україністики на початку 90-х р. на філологічному факультеті СПбДУ спиралося на старі традиції. Багато університетських

професорів ґрунтовно і серйозно займалися української філологією. Так, наприклад, в роботах О. О. Шахматова, як і багатьох інших фахівців в галузі історичної граматики та історії східнослов'янських мов, українські матеріали займають чимале місце [3, с. 268-275]. Важко переоцінити внесок, який зробив в українське мовознавство Б. О. Ларін, оскільки україністика завжди знаходилася в колі його інтересів [10, с. 792-794]. Не можна не відзначити роботи, пов'язані з україністикою, професора нашої кафедри В. М. Мокієнка [7, с. 388].

З 1993 року українську мову викладають на кафедрі слов'янської філології. Першим етапом відновлення викладання української мови стало вивчення української мови студентами денного, вечірнього та заочного відділень спеціальності «Російська мова і література». Студенти-русисти поряд з іншими західнослов'янськими та південнослов'янськими мовами отримали можливість вивчати українську мову. Ці заняття вела автор цієї статті. Завдання курсу було досить скромне, тому що він тривав всього протягом двох семестрів (80 годин): навчити писати, читати і перекладати тексти українською мовою. На заняттях використовували посібник І. П. Ющука «Українська мова для початківців» [12]. Кількість студентів у групі, які вивчали українську мову, коливалося від п'яти до десяти осіб. При виборі студентами української мови було чітко помітно дві тенденції. Одні обирали її, бо володіли нею певною мірою, мали родичів, друзів в Україні і т. ін., інші – пов'язували вивчення української мови зі своїми науковими зацікавленнями.

Оскільки посібник І. П. Ющука не розрахований на філологів і не відповідав вимогам навчального процесу, на основі накопиченого досвіду був підготовлений і в 2003 році опублікований посібник з української мови, призначений для студентів-русистів [8]. Посібник складається з декількох частин, пов'язаних між собою, що доповнюють одна одну. Це вступна фонетична частина і практична граматики української мови, побудовані в основному на зіставленні фонетики та граматики української і російської мов. Окрему частину складають тексти для домашнього читання. Посібник має також короткий українсько-російський словничок, де зібрані й описані слова, що зустрічаються в текстах для домашнього читання. На жаль, цей посібник доступний тільки для студентів університету, бо весь тираж знаходиться в бібліотеці філологічного факультету і у вільний продаж не надходив.

Другим етапом розвитку викладання української мови на слов'янській кафедрі стало викладання української мови як другої

слов'янської мови студентам-славістам, що вивчають як основну спеціальність західну або південну слов'янську мову. Курс розрахований на три семестри (192 години, з них 56 годин лекцій і 136 годин практичних занять). Студенти використовували посібник Ю. Жлуктенка, Є. Карпіловської, В. Ярмак «Вивчаємо українську мову» [2] і наступні його видання в Росії.

Також на кафедрі слов'янської філології вели практичні заняття для студентів:

- 1) чеського відділення 2000 – 2001 рр. (к. ф. н. С. А. Коваль);
- 2) чеського відділення 2001 – 2002 рр. (к. ф. н. С. А. Коваль, викл. В. В. Мущинська);
- 3) словацького відділення 2003 – 2004 рр. (викл. В. В. Мущинська);
- 4) польського відділення 2006 – 2007 рр. (викл. В. В. Мущинська);
- 5) сербохорватського відділення з 2007 – 2008 рр. (к. ф. н. В. В. Мущинська).

Після завершення курсу «Українська мова як друга слов'янська мова» студент володіє спеціальними (предметно-спеціалізованими) компетенціями. Студент здатний:

- читати і розуміти (з мінімальним зверненням до словника) тексти української художньої літератури середньої складності, тексти за фахом (літературні та лінгвістичні), суспільно-політичні (газети);
- розуміти промови на слух (в межах вивченої побутової, суспільно-політичної та спеціальної лексики);
- переказувати українською мовою зміст прочитаного тексту;
- вести бесіди на побутові теми та теми зі спеціальності.

При вивченні української мови як другої слов'янської використовують метод зіставлення. Наприклад, студенти, що вивчали словацьку мову, порівнювали її, з одного боку, з українською, а з іншого – з російською, що дозволяє значно розширити славістичну базу студентів і приводить до досить високого рівня теоретичної та практичної підготовки.

Третій етап – це відкриття в 2008 р. магістратури за напрямом «Українська мова». Це був досить ризикований крок, тому що не було впевненості, що студенти виберуть цю програму. Однак наші побоювання були марні, в магістратуру вступили дві студентки

польського відділення, що раніше вивчали українську мову як другу спеціалізацію, і студентка чеського відділення, що не вивчала української мови. В результаті на кафедрі в 2010 році були захищені дві магістерські дисертації, пов'язані з україністикою. Це робота Б. В. Швецової «Переклади М. Зерова на українську мову та їх значення для розвитку української літературної мови» (наук. керівник к. ф. н. О. В. Тоїчкіна) і робота С. О. Ключкової «Мовний етикет в письмовій електронній комунікації (на матеріалі польської та української мов)» (наук. керівник проф. В. М. Мокієнко).

Колектив викладачів кафедри слов'янської філології розробив комплекс навчальних магістерських програм:

- 1) українська мова як іноземна (доц. В. В. Мущинська),
- 2) вступ до україністики: українська мова в системі інших слов'янських мов (проф. В. М. Мокієнко);
- 3) актуальні проблеми морфології української мови (доц. В. В. Мущинська);
- 4) актуальні проблеми синтаксису української мови (доц. А. М. Іванова);
- 5) перекладознавство (доц. А. М. Іванова);
- 6) українська фразеологія (проф. В. М. Мокієнко);
- 7) актуальні проблеми стилістики української мови (к. ф. н. О. В. Тоїчкіна).

З 2007 р. українську мову викладають магістрантам відділення «Російська мова і література» за двома напрямками: «Російська мова і система її функціонування», «Типологічний опис граматики». Українську мову вивчають магістранти як практичну складову курсу «Порівняльна граMATика слов'янських мов».

У 2009 – 2010 навчальному році на кафедрі слов'янської філології було відкрито відділення бакалавріату «Українська мова та література. Німецька мова», а в 2011 – 2012 навчальному році – «Українська мова та література. Англійська мова». Студенти вивчають такі предмети: українська мова, вступ до спеціальності, історія української літератури, історія української мови, лексикологія, країнознавство, теоретична граMATика, теорія і практика перекладу.

У зв'язку зі збільшенням зараз обсягів викладання української мови в СПбДУ в 2010 р. було підготовлено та опубліковано посібник «Вправи з граMATики української мови. Імена» [7]. Це збірник вправ з морфології українського імені, призначений для закріплення і активізування знань студентів з граMATики української мови. Вправи

підібрані за наступними розділами морфології: відмінювання іменників, прикметників, займенників, творення ступенів порівняння прикметників, відмінювання та вживання кількісних, порядкових, дрібних і збірних числівників, словотвір іменників і прикметників. Вправи, представлені в збірнику, дозволять виробити автоматизм у відтворенні необхідних форм слів, шаблонних моделей, що включають широко вживану лексику, що є ефективним засобом засвоєння мови і сприяє придбанню навичок активного володіння мовою. Модульний характер побудови збірника дає можливість використовувати матеріал у повному обсязі або вибірково при вивченні тієї чи іншої теми в залежності від помилок, що допускають студенти при вивченні української мови як основної, так і другої мови з меншою кількістю навчальних годин. Збірник вправ розрахований як на індивідуальну, так і на аудиторну роботу.

Слід зазначити, що у зв'язку з тим, що викладання сучасної української мови як іноземної відновлено у російських вищих навчальних закладах порівняно недавно, а сама мова належить до рідкісних мов, її вивчення пов'язане з певними труднощами. Як справедливо зазначає Г. М. Лісна, перш за все це «неопрацьованість методики викладання української мови як іноземної, слабка забезпеченість навчальною літературою, аудіо- та відеозаписами, відсутність сучасної комп'ютерної програми з української мови» [4, с. 6]. Крім того, наявні навчальні посібники малотиражні, а якість навчальної літератури залишає бажати кращого. Матеріали, підготовлені українськими авторами, лише частково відповідають сучасним вимогам, що їх пред'являють до вивчення іноземних мов [там же]. Особливо слід відзначити той факт, що українські видання майже недоступні. Так, спроби відділу комплектування Наукової бібліотеки ім. М. Горького СПбДУ купити оригінальні підручники, видані в Україні, не вдалися – книготорговельні компанії Санкт-Петербурга не взялися за виконання такого замовлення.

З 90-х рр. ХХ ст. дотепер в Україні були опубліковані наступні навчальні посібники з української мови:

1) Терлак З. М., Сербенская А. А. Украинский язык для начинающих. – Львов, 1991.

2) Жлуктенко Ю. А., Карпиловская Е. А., Ярмак В. И. Изучаем украинский язык. – Киев, 1991.

3) Выхованец И. Р., Карпиловская Е. А., Клименко Н. Ф.. Изучаем украинский язык. Расширенный курс. Самоучитель. – Киев, 1993.

4) Ісіченко Ю. А., Калашник В. С., Свашенко А. О. Самовчитель української мови. 3-тє вид., перероб. і допов. – Київ, 1993.

5) Гримич М., Непийвода Н., Різун В. Українська мова щодня: Початковий рівень. Навч. посібник. – Київ, 1998.

6) Вінницька В. М., Плющ Н. П. Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців. – Київ, 1997.

7) Вінницька В. М., Головяшина Л. С., Плющ Н. П. Українська мова як іноземна (початковий курс). – Київ, 2002.

8) Макарова Г. І., Паламар Л. М., Присяжнюк Н. К. Розмовляймо українською. Вступний курс. – У 3-х ч. – Київ, 2002.

9) Головка В., Паламар Л. Українська мова (Розмовний практикум). Посібник для іноземців / Advanced Ukrainian Conversation. – Київ, 2002.

10) Сокіл Б. М. Вчимося розмовляти українською. – Львів, 2004.

11) Чистякова А. Б., Селіверстова Л. І., Лагута Т. М. Українська мова для іноземців. – Харків, 2006.

12) Зайченко Н. Ф., Воробйова С. А. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення. – Київ, 2007.

З цього списку підручників української мови чітко видно, що якщо в кінці ХХ ст. це були в основному самовчителі та посібники, призначені для аудиторії російськомовних учнів, що проживають на території України і знаходяться в україномовному середовищі, то зараз створюють більше підручників для іноземців. Це свідчить про розвиток в Україні викладання української мови як іноземної, хоча, як відзначає Л. Паламар, «лінгводидактика досі не зайняла належного місця серед інших дисциплін як окрема наука» [9, с. 40-47]. Однак це все українські видання. На жаль, в Росії, за винятком підручників Г. М. Лісної [4, 5], практично повністю відсутні підручники української мови для вищої школи, розроблені і видані російськими фахівцями для російськомовної аудиторії.

Так, наприклад, для порівняння, в Німеччині німецьким студентам для інтенсивного і ґрунтовного вивчення української мови доступні чотири підручники, видані в Німеччині:

1. Amir-Babenko Svetlana. Lehrbuch der ukrainischen Sprache. Buske. – Hamburg, 1999.

2. Anhalt-Busche Olga. Ukrainisch. Einführendes Lehrbuch. – Harrasowitz-Verlag, 1996.

3. Kolbina Vera und Sotnikova Svetlana. SVITANOK. Ukrainisch für Anfänger. – Erlangen, 2004.

4. Schubert Ludmila. Ukrainisch für Anfänger und Fortgeschrittene. – Harrasowitz-Verlag, 2005/2007. Lehrbuch und CD [1, с. 72-75].

Зараз час Інтернету. Вважається, що в Інтернеті можна знайти все. Так, дійсно, існує багато порталів і сайтів, де можна знайти художню та наукову літературу українською мовою, словники, словники он-лайн і т. ін. Проте, що стосується українських підручників, то в Інтернеті пропонують в основному посібник З. М. Терлака, О. О. Сербенської «Українська мова для початківців» (Львів, 1991).

Проте, незважаючи на певні труднощі, з урахуванням поліпшення відносин, сприятливих для розширення зв'язків між Росією і Україною, хотілося б висловити надію, що подальша підготовка в Росії фахівців зі знанням української мови в гуманітарних галузях буде продовжуватися і розвиватися.

-
1. Бруннер К. Українська мова як іноземна в Німеччині / Каті Брунер // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів. – 2008. – Вип. 3.
  2. Жлуктенко Ю. А. Изучаем украинский язык / Ю. А. Жлуктенко, Е. А. Карпиловская, В. И. Ярмак. – К., 1991.
  3. Колесов В. В. История русского языкознания: Очерки и этюды / В. В. Колесов. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003.
  4. Лесная Г. М. Учебник украинского языка. Уровень А1 / Г. М. Лесная, Моск. гос. ин-т межд. отношений (ун-т) МИД России. – М.: МГИМО – Университет, 2010.
  5. Лесная Г. М. Украинский язык для стран СНГ : Учебник / Г. М. Лесная. – М.: РГГУ, 2010. – 368 с.
  6. Українська мова. Енциклопедія. – Видання третє, зі змінами і доповненнями. Редк.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К., 2007.
  7. Мущинская В. В. Упражнения по грамматике украинского языка: Имена / В. В. Мущинская. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ (РИО), 2010.
  8. Мущинская В. В. Украинский язык : учеб. пособие / В. В. Мущинская. – СПб., 2003.
  9. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів / Л. Паламар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2008. – Вип. 3.

10. Плющ П. П. Б. О. Ларін і українське радянське мовознавство (1893-1964) // Ларин Б. А. Филологическое наследие : сб. статей – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003.
11. Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь. АН СССР Институт славяноведения и балканистики. – М., 1979.
12. Ющук И.Ф. Украинский язык для начинающих / И. Ф. Ющук. – К. : Всеукраинское об-во «Просвіта» им. Т. Шевченко, 1992.
13. Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета. Материалы к истории / Авт.-сост. И.С. Лутовинова; отв. ред. С. И. Богданов. – 4-е изд. (юбилейное) испр. и доп. – СПб.: Филол. ф-т. С.-Петерб. гос. ун-та, 2008.